

In the article the subculture of the pich people is analyzed. The problem become relevant due to social transformations and requires research in the field of education. The author underlines the necessity of comprehension of these sociocultural phenomena in cultural and historical dimensions and the necessity of raising the level of education and upbringing in the conditions of Modern Ukraine.

Key words: culture, subculture, culturology, culture of the pich people, subculture of the pich people, history.

УДК 726.52 (477.83)

Михайло Сидор

ФУНКЦІОНАЛЬНА ТИПОЛОГІЯ ГАЛИЦЬКИХ ПРИДОРІЖНІХ КАПЛИЦЬ

У статті розкриваються й характеризуються функціональні особливості галицьких придорожніх каплиць, наводяться приклади їх безпосереднього призначення та присвячення, визначається їх локалізаційне розташування, проводиться класифікування обстежених об'єктів за характером їх дієвості та місцезнаходження.

Ключові слова: галицька придорожня каплиця, функціональна типологія, класифікування, види, призначення, присвячення, локалізація.

Так цікаво і закономірно укладений наш світ, що в кожний період історії людства відбувається формування нового змістовно-виразного типу культури. Цей процес передбачає відмову від старого, віджилого, неактуального. Та, водночас, вагомим тут постає завдання не втратити істинно-ціннісні й неповторно-оригінальні культурні надбання попередніх поколінь. Серед таких набутків особливе місце посідають придорожні каплиці – об'єкти, що ставилися при дорогах, стежках, на роздоріжжях «... як вираз побожності» [10, с.25].

У придорожніх каплицях завжди проявлялася взаємодія релігійного і мистецького. Часто це синтез архітектури, малярства, різьбярства та інших видів мистецької діяльності людини. Ці об'єкти є виразною часткою прояву великого творчого досвіду нашого народу [3, с.4].

Для багатьох українських земель придорожні каплиці є звичним явищем, однак особливого значення й популярності вони набули саме у галицькому краю. Тут ці об'єкти, так само як і церкви, стали складовою часткою краєвидів майже кожного населеного пункту, а для кожної людини – від малого до старого, – місцем вшанування віри у Бога. У них тісно переплітаються простота й оригінальність, строгість і вишуканість, розмаїття та стриманість.

Галицькі придорожні каплиці ставали об'єктом наукових зацікавлень багатьох науковців і дослідників. У загальній канві таких розвідок найбільшої уваги заслуговують праці Д. Щербаківського [10], Р. Райнфуса [13; 14; 15], Ю. Тарновича [9], К. Перацької [12], В. Січинського [8], К. Марчакової [11], Т. і М. Лопаткевичів [5], М. Моздира [6], Р. Одрехівського [7], О. Болюка [1; 2]. Разом з тим, у жодній із зазначених, як і інших виданих роботах не проведено змістовного вивчення функціональності таких об'єктів, класифікування їх за мотивацією призначення та характером локального розташування.

Метою пропонованої статті є розкриття функціональних особливостей галицьких придорожніх каплиць, специфіки їх локалізаційного розташування, виведення в рамках піднятої проблеми їх типологічного структурування.

Проведені нами розвідки дають підставу ствердити, що придорожня каплиця є надзвичайно популярним релігійним і культурним явищем на галицьких теренах, виразною складовою сакрального світу галичан.

Для кожної такої споруди характерна особлива образно-функціональна риса – «стояти при дорозі», тобто на шляху людини, бути у неї на очах, бути доступною для неї, навіть якщо вона розташована у лісових хащах чи у віддалених польових просторах. Такі об'єкти можуть мати вигляд невеликого будиночка, храмоподібної споруди, різноманітної архітектурно-пластичної композиції з обов'язковою наявністю у ній такого конструктивного елементу як «дах» чи його імітації. Завершуються ці споруди хрестом. У внутрішньому середовищі придорожньої каплиці традиційно містилася скульптурна статуя святої особи (як «покровителя» і «заступника»); іноді скульптурне зображення святого заміняли ікони.

У процесі проведеного нами дослідження було визначено, що галицькі придорожні каплиці

різняються між собою змістовим призначенням за достатньо широкою шкалою. Так, зокрема, придорожні каплиці, що споруджені задля увіковічення пам'яті про різні видатні події – перемоги у битвах, скасування панщини, ювілейні дати і таке інше, – класифікуємо як *пам'ятні*. Для таких об'єктів переважно вибиралися зручні, добре видимі місця (високі пагорби, перехрестя чи узбіччя широких доріг, головних вулиць тощо). Фундація їхнього спорудження здійснювалася як окремими особами, так і цілими громадами.

Прикладів придорожніх каплиць з такою функцією є чимало. Це, зокрема, об'єкти у: с. Соснівка Сокальського р-ну – на честь проголошення самостійної України; м. Новий Милятин Буського р-ну – на честь перемоги українського козацтва у битві з турками під Хотиним у 1621 р., походить з XVII ст.; с. Туринка Жовківського р-ну – на згадку про перенесення до села чудотворної ікони Ісуса Христа у 1766 р., походить з XVIII ст. (перелічені пункти знаходяться на теренах Львівщини); у с. Тростянець Бережанського р-ну Тернопільської обл. (рис. 1.) – на честь скасування панщини у 1848 р. (хрест цього об'єкта споруджено у XIX ст., каплички, що стоять обабіч нього, прибудовані пізніше).

Окрім зазначених мотивацій, пам'ятні придорожні каплиці ставилися і на згадку про знищені хрести, фігури, храми та навіть цілі населені пункти, як, наприклад, каплиця, яка збудована на території вже не існуючого села Дидьова. Цей населений пункт заснований у 1529 р. біля села Боберка у Турківському р-ні Львівської обл. Його жителі були виселені у 1940–1946 рр., а саме село було з часом стерте з лиця землі, оскільки потрапило у смугу кордону СРСР, утвореного 1939 року. На цьому місці, де стоїть каплиця, колись була церква; через кілька метрів – кордонна огорожа.

На спомин про загиблих, померлих від різних недуг, про різні трагедії та всякі нещасні випадки ставили *поминальні* каплиці. У багатьох місцевостях, де є такі споруди, у дні поминання померлих родичі запрошують священників, щоб тут відправити молебень за душі усопших.

Прикладом придорожніх каплиць з такою функцією є об'єкт у м. Золочів Львівської обл. (рис. 2). Збудована ця каплиця біля тутешнього замку у 1995 р. У його стінах колись була тюрма НКВС, у якій загинуло чимало народу. Як вияв скорботи по замордованих, біля цієї каплиці у першу неділю липня правиться панахида.

Об'єктом з такими функціями є й каплиця у с. Озерне, що на Тернопільщині. У її внутрішньому просторі вміщено скульптуру Пресвятої Богородиці. Обабіч самої каплички розташовано розписні стели на релігійну тематику. Цей «комплекс» споруджено на кошти Богдана Калушки і освячено 14 жовтня 2002 р. як дань пам'яті про дочку Наталію, яка трагічно загинула.

Ще прикладом таких поминальних капличок є об'єкти у с. Підгородне біля Тернополя. Обидва споруджені родинами як спомин про втрату рідних: один поставлено сім'єю дачників після смерті сина, інший – сім'єю Цаль, після смерті матері і бабусі.

На галицьких теренах придорожні каплиці ставилися й з призначенням оберегати життя людини, сім'ї, цілої родини від всякої «нечистої», від різних недуг та нещастя. Такі *охоронні* об'єкти зводилися біля оселі на видному місці, або ближче до дороги, щоб захищати від різного лиха ще й усю садибу, господарку тощо. Чисельність таких об'єктів є достатньо великою. Вона безпосередньо залежить від світоглядних уявлень людей, їхньої віри у «захисну» силу захисту таких споруд.

Прикладом об'єктів із зазначеними функціями є каплиці у селах: Головське та Кіндратів Турківського р-ну Львівської обл.; Бабче, Маркова, Солотвин Богородчанського р-ну, Раковець Городенківського р-ну Івано-Франківської обл.; Кошилівці Заліщицького р-ну, Підгородне Тернопільського р-ну Тернопільської обл. та багатьох інших населених пунктах Галичини.

У кожної такої споруди – конкретна історія. Про одну із них, яка стосується придорожньої каплиці з с. Рибник Дрогобицького р-ну Львівської обл. (рис. 3), ми дізналися у Івана Лехкаря, жителя цього села. На час розмови наш співбесідник прибирав територію навколо каплиці, і відрекомендувався нам як вїт села. За його словами, цю каплицю збудував Іван Шкит понад століття тому. Було у нього семеро синів і всіх майже водночас забрали на війну чи битву (яку, невідомо). Зразу ж, наступними днями, батько взявся за будівництво каплиці при дорозі на честь щасливого повернення додому його дітей. Назбирав у річці каміння (ліс не можна було рубати) і дуже швидко звів каплицю, бо був добрим майстром. Він кожного дня ходив молитися у цю свою «церковцю», благав Бога зберегти його синів. Пройшов певний час, і всі сини, живі та здорові, повернулися до рідної домівки.

Також багато каплиць зводилися з метою «охороняти» цілі населені пункти від різних пошестей, бід та нещастя. Розташовувалися такі споруди на узбіччях доріг при в'їздах у села чи міста, навіть при невеличких піших стежках до них. Прикладом такого звичаю є каплиці у селах Ясениця Турківського р-ну, Опака Дрогобицького р-ну, Батятичі Кам'янка-Буського р-ну Львівської

обл.; с. Жизномир Бучацького р-ну та м. Збараж (рис. 4) Тернопільської обл.; с. Маріямпіль Галицького р-ну Івано-Франківської обл.

Каплиці за таким призначенням ставили і на власному полі, при дорозі, щоб захистити свою землю, її родючість та врожай від всякої пошесті.

Споруджувалися придорожні каплиці (навіть каплиці-церкви та великі храми) на «офіру Богу» емігрантами (або на їхній кошт), які, виїжджаючи на чужі землі, вимолювали у своїх заступників та хоронителів здоров'я, щасливої дороги й удачі на новому місці. Якщо такі споруди можна ще натрапити при дорогах у населених пунктах, наприклад, у с. Воля Блажівська Самбірського р-ну та с. Росохач Сколівського р-ну Львівської обл., або перед в'їздами до них, то таких, які ставилися на полях, майже не збереглося. Це пояснюється тим, що у ХХ ст. у часи колективізації всі приватні землі оралися під єдине колгоспне поле, і всі аналогічні споруди знищувалися.

Такий різновид придорожніх каплиць як *жертвні* дещо схожий з каплицями *охоронними*. Проте основна його відмінність полягає у тому, що об'єкти такого призначення зводилися вже після того, як різні лиха чи недуги відвідали людину, сім'ю, а то й цілі родини. Траплялося інколи так, що в житті деяких сімей чи родин нещастя йшло одне за одним, біда завжди ходила поруч з горем, недугами, а то й із найстрашнішим – смертю. І тоді людина збиралася зі всіх сил і творила, майструвала чи будувала сама, іноді замовляла у народних умільців щось таке, що могло б, крім духовного поклоніння Богу, всім найвищим силам добра та благодаті, засвідчити свою відданість реальним, унаочненим зображенням Його постаті чи постатей своїх покровителів та заступників, щоб так вимолити прощення своїх гріхів і спасіння для себе, для рідних та близьких. Так на подвір'ях того чи іншого господаря, на видимому місці, перед хатиною, поблизу дороги з'являлися каплиці. Прикладом є об'єкт у с. Жданівка Дрогобицького р-ну Львівської обл. (рис. 5).

Звичаєві або *обрядові* придорожні каплиці – споруди, які розташовуються біля, або над струмками, джерелами, криничками з «помічною» водою, або ж у різних «магічних» місцях довкілля. Для цього різновиду придорожніх каплиць характерним є те, що разом із християнськими традиціями (вшанування святих, втілених у скульптурі чи живописних зображеннях; зберігання культових реліквій тощо) проявляються і звичаї, повір'я та обряди наших прадавніх предків, які вшановували місця з «чудодійною» і «магічною» силою води та дерев [4, с.210].

Місцезнаходження, як водночас і чисельність капличок цього різновиду, завжди обумовлювалися наявністю цих надзвичайних «утворень» природи у тих чи інших місцевостях (гаях, лісах, полях, населених пунктах). Прикладом таких об'єктів є каплиці: над джерелом з купальним комплексом у с. Раковець Пустомитівського р-ну Львівської обл.; у лісі біля Крехівського печерного монастиря; на схилі гори у с. Кринос Галицького р-ну Івано-Франківської обл. – так звана «Княжа криниця» (рис. 6); у лісі біля с. Бориничі Жидачівського р-ну, у с. Заглина Жовківського р-ну Львівської обл.; у містах Чортків і Бучач, у с. Колодіївка Підволочиського р-ну Тернопільської обл., та багатьох інших місцевостях галицького краю.

Загалом потрібно зазначити, що для багатьох галицьких придорожніх каплиць властиве поєднання декількох функцій. Одна така споруда за характером призначення може бути водночас «звичаєвою» і «охоронною», «пам'ятною» і «поминальною», «поминальною» і «жертвною» і т. ін.

У цьому контексті доцільно зазначити, що функцію придорожніх каплиць виконують і каплички-стації комплексів «Хресної Дороги», якщо вони споруджені не на територіях храмів, монастирів, скитів, а у загальнодоступних місцях. Адже упродовж цілого року такі споруди лише на час Великого Посту виконують своє безпосереднє призначення, а решта часу вони слугують і як придорожні каплиці.

На основі безпосереднього місцезнаходження придорожніх каплиць ми розподілили їх на окремі групи згідно з характером локального розташування.

Так, зокрема, до *шляхових* каплиць відносимо об'єкти, які побудовані біля великих шляхів, на роздоріжжях, при загальних дорогах у населених пунктах тощо. У назві каплиць цієї групи термін «шляхові» може взаємозамінятися терміном «придорожні», оскільки обидва вони максимально повно і точно визначають характер розташування таких споруд.

У класифікації придорожніх каплиць за місцем їхнього знаходження (розташування) *садибними* каплицями є ті, які зведені у населених пунктах біля осель або на садибних ділянках.

До *польових* каплиць відносимо об'єкти, які будувалися у полях – як на власних ділянках, так і на загальних територіях.

Лісовими каплицями вважаємо споруди, що будувалися у лісах та гаях. Якщо до вищезазначених груп можна відносити каплиці з декількома різновидами їхнього функціонального призначення, то до цієї групи будуть належати лише каплиці *звичаєві*.

Каплиці *при храмах* (прицерковні, прикостельні), тобто ті, які розміщені на території храму як окремі споруди і мають «доступ з дороги», також розглядаються нами як каплиці з функцією «придорожні». Тому тут можемо говорити про такий варіант їхнього локального розміщення, як територія храму.

Однак характер причин, які обумовлювали вибір саме такого місця для їх встановлення, різний. В одних випадках такі каплиці планувалися і споруджувалися як «храмова каплиця», складовий компонент ансамблю храму. Проте облаштований до них доступ з дороги, а у багатьох випадках і «розворот» їхнього лицевого фасаду у бік дороги, а не до церкви, як, наприклад, у с. Стрільбичі Старосамбірського р-ну Львівської обл. (рис. 7), додають їм ще й функції «придорожнього об'єкта». В інших випадках чимало каплиць на територіях храмів не будувалися як «храмова каплиця». У такому місці вони опинилися внаслідок їхнього «перенесення» (переміщення) з початкових місць встановлення, де вони були споруджені власне як каплиці придорожні. Причиною такого явища було убереження, врятування їх від навмисного нищення, якого вони зазнавали у часи атеїзму. Прикладом каплиць, урятованих цим способом, є, зокрема, об'єкти у селах Тур'є Старосамбірського р-ну, Унятичі та Вороблевичі (рис. 8) Дрогобицького р-ну Львівської обл. Остання серед зазначених – стовпова капличка за принципом формотворення, яку жителі Вороблевич називають «крученою фігурою», простояла при в'їзді у село з боку Літині більше як 200 років (споруджена у 1773 р.) як *охоронний* об'єкт.

Розглянуті вище класифікації придорожніх каплиць за ознаками їхньої функціональності та характером локалізації повною мірою стосуються й інших придорожніх об'єктів – хрестів і фігур, які разом із ними формують єдине ціле у понятті «придорожні малі архітектурні форми сакрального призначення».

Висновки. Розглядаючи придорожні каплиці як матеріальне свідчення мистецько-архітектурного досвіду народу в історичному його розвитку, можемо стверджувати, що кожен такий об'єкт, маючи індивідуальний образ, свою оригінальність, неповторність та своєрідність, створювався за конкретними логічно обумовленими чинниками. Саме вони зумовлювали появу об'єкта у тому чи іншому місці навколишнього середовища, визначали його функціональне та художньо-естетичне вирішення. У зв'язку із тим, що в усі часи придорожні каплиці створювалися за принципами змістової доцільності, конкретного призначення та присвячення, нами проведена їхня певна класифікація саме з урахуванням цих особливостей, а саме:

- за мотивацією призначення галицькі придорожні каплиці поділяємо на такі різновиди: *каплиці пам'ятні, поминальні, охоронні, жертвні, звичаєві (обрядові)*;
- проведена об'єктивна характеристика всіх можливих місць і місцевостей, де встановлювалися придорожні каплиці, дала змогу вивести споріднені групи споруд за їх місцем знаходженням: *каплиці шляхові, присадибні, польові, лісові і каплиці при храмах*.

В цілому ж «духовний зміст» придорожньої каплиці спонукає до сприйняття її як «місця зустрічі з Богом», «святого місця», «місця життя святих патронів-заступників», яке перебуває під покровительством Бога-Отця і Небес.

Рис.1. Пам'ятні каплички біля хреста на честь скасування панщини (1848 р.) с. Гростянець, Бережанський р-н, Тернопільська обл.

Рис.2. Каплиця на спомин (поминальна) про замордованих в'язнів у тюрмі НКВС, яка містилася у стінах Золочівського замку у 1939–1953 рр.1995 р. м. Золочів, Львівська обл.

Рис.3. Каплиця придорожня охоронна.
Кінець XIX – початок XX ст.
с. Рибник, Дрогобицький р-н,
Львівська обл.

Рис.4. Каплиця придорожня охоронна
з фігурою св. Яна Непомука зі старої
дерев'яної каплички (XIX ст.),
що стояла навпроти. 1934 р.
м. Збараж, Тернопільська обл.

Рис.5. Каплиця придорожня жертвна.
Перша половина XX ст.,
с. Жданівка, Дрогобицький р-н,
Львівська обл.

Рис.6. «Княжа криниця».
Каплиця придорожня звичаєва. 1998 р.
с. Кринос, Галицький р-н,
Івано-Франківська обл.

Рис.7. Каплиця придорожня прицерковна. 2000 р.
с. Стрільбичі, Старосамбірський р-н,
Львівська обл.

Рис.8. Каплиця придорожня охоронна.
1773 р.
У 70-х роках XX ст. перенесена
на територію церкви.
с. Вороблевичі, Дрогобицький р-н,
Львівська обл.

1. Болюк О. Типи і художні особливості каплиць XIX – XX століть / О.Болюк // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2005. – Т. ССXLIX. – С. 447–453.
2. Болюк О. Українські каплиці: генезис, типи, особливості, декор / О.Болюк // Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії: зб. наук. праць. Вип. 9 / [гол. ред. Г.Скрипник]; НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. – К., 2009. – С. 193–198.
3. Данилюк А. Поклонися народному зодчому. Етнографічні нариси про народну архітектуру України / А.Данилюк. – Львів: Свічадо, 1995. – 62 с.
4. Кисіль І. Іван Огієнко про дохристиянські вірування та їх вплив на формування етнопсихології українця / І.Кисіль // Народознавчі Зошити. – 1995. – № 4. – С. 209–212.
5. Лопаткевіч Т. Мала сакральна архітектура на Лемківщині / Т.Лопаткевіч, М.Лопаткевіч; [авториз. пер. з пол.]. – Нью-Йорк: Фундація дослідження Лемківщини, 1993. – 490 с.; іл.
6. Моздир М.І. Українська народна дерев'яна скульптура / М.І. Моздир. – К.: Наукова думка, 1980. – 187 с.; іл.
7. Одрехівський Р.В. Різьбярство Лемківщини / Р.В. Одрехівський. – Львів: Сполом. – 1998. – 262 с.; іл.
8. Січинський В. Історія українського мистецтва / В.Січинський. – Нью-Йорк: НТШ в Америці, 1956. – Т. 1. Архітектура. – 1956. – 179 с.; іл.
9. Тарнович Ю. Ілюстрована історія Лемківщини / Ю.Тарнович; Інститут народознавства НАН України – [Ретро. вид-ня 1936 р.]. – Львів, 1998. – 287 с., іл.
10. Щербаківський Д. Буковинські і галицькі дерев'яні церкви, надгробні і придорожні хрести, фігури і каплиці / Д.Щербаківський // Українське мистецтво. – Київ–Прага: Український гром. вид. фонд, 1926. – 62 с., іл.
11. Marczakowa K. Kamieniarstwo ludowe u Łemków / K.Marczakowa // Polska sztuka ludowa. – 1962. – № 2. – S. 84–91.
12. Pieradzka K. Na szlakach Łemkowszczyzny / K.Pieradzka. – Kraków: Nakładem komitetu do spraw szlachty zagrodowej na wschodzie Polski przy Towarzystwie rozwoju ziem wschodnich, 1939. – 230 s., il.
13. Reinfuss R. Kapliczki i krzyże na Łemkowszczyźnie / R.Reinfuss // Kurier Literacko-Naukowy IKC. – 1934. – № 13. – S. 10–11.
14. Reinfuss R. Rzeźba figuralna Łemków / R.Reinfuss // Polska sztuka ludowa. – 1963. – № 3–4. – S. 9–25.
15. Reinfuss R. Sztuka ludowa Łemkowszczyzny / R.Reinfuss // Polska sztuka ludowa. – 1962. – № 1. – S. 9–25.

В статтє раскрываються и характеризуются функциональные особенности галичских придорожных часовен, приводятся примеры их непосредственного назначения и посвящения, определяется их локальное расположение, проводится классификация обследованных объектов по характеру их действенности и местонахождения.

Ключевые слова: галичская придорожная часовня, функциональная типология, классификация, виды, назначение, посвящение, локализация.

The article and characterized the functional features of Galician roadside chapels are examples of their direct purpose and dedication, localization is determined by their position, held classifying objects examined the nature and location of their effectiveness.

Key words: Galician roadside chapel, functional typology, classification, types, purpose, dedication, localization.

УДК 7.012 : 001.891

Наталія Чупріна

ОСНОВНІ КОНЦЕПТУАЛЬНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ МОДНИХ ІННОВАЦІЙ

У статті проводиться порівняльний аналіз основних концепцій виникнення і протікання модних інновацій в суспільстві. Здійснюється класифікація основних теорій моди, які впливають на специфіку модної поведінки в сучасному суспільстві споживання. У роботі детально розглянуті різні методологічні підходи до вивчення модних процесів, що представляють інтерес для сучасної індустрії моди.

Ключові слова: модні інновації, феномен моди, концепції моди, теорія моди, індустрія моди

Дослідження змін моди в ХХІ столітті виглядають інакше, ніж на ранніх ступенях свого розвитку. Для того, щоб зрозуміти їх сучасну інтерпретацію, доцільно провести ретроспективний огляд історії питання. За визначенням Мерілін Делонг, яке вона сформулювала у вступному слові до